

2005. — Т. 1. — 832 с.

7. *Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 №2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . — 1993. — № 4. — Ст.19.*

8. *Стеценко, С. Г.* Медичне право України / С. Г. Стеценко [Електронний ресурс] Бібліотека українських підручників. — URL : http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/medichne_pravo_ukrayini_stetsenko_sg.

This article investigates the civil foundations of the right to medical assistance in Ukraine. The established civil constituent of the protection of the rights and dignity of a person as a participant of legal relationship in connection with rendering medical assistance in Ukraine includes the following components: the civil legislation principles, the nonproperty rights aimed at protection of the rights and dignity of a person during medical intervention, the individual's legal right to medical assistance. The civil legislation of Ukraine imposes some legal restrictions on exercising the right to the choice of medical treatment and abdication of medical intervention.

В статті досліджуються громадянсько-правові основи права на медичну допомогу в Україні, елементи охорони прав і достоїнства людини як учасника правоотношень в зв'язі з наданням медичної допомоги: принципи громадянського законодавства; особисті нематеріальні права, які направлені на охорону прав і достоїнства людини в час медичного втручання; суб'єктивне право фізичної особи на медичну допомогу. По громадянському законодавству України здійснення прав на вибір методів лікування і на відмову від медичного втручання підлягає установленню законом обмеженням.

ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕФОРМАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кочин В. В.,

кандидат юридичних наук, в. о. старшого наукового співробітника

відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядаються проблеми визначення цивільно-правового статусу неформальних організацій.

Ключові слова: учасники цивільних відносин, юридична особа, цивільна правосуб'єктність, неформальна організація.

Розвиток суспільних відносин впливає на зміни в суб'єктному складі цивільного обороту. Проте ключовими учасниками цивільних відносин залишаються особи – фізичні та юридичні. Таке визначення учасників цивільних відносин має давню історію та не має заперечень. За деяких обставин у цивільних відносинах виявляються суб'єкти, не притаманні цивільному праву (держава, територіальна громада, інші суб'єкти публічного права), форми участі яких мають закріплення у законодавстві.

Окремими нормативно-правовими актами визначені права та обов'язки організацій, які не мають статусу юридичної особи та не відносяться до суб'єктів публічного права. Переважною метою їх створення є реалізація громадянських, політичних, культурних, соціальних та інших прав та обов'язків, що може зумовлювати цивільні відносини. Інші організації реалізують суто приватні інтереси (особисті немайнові чи майнові), тому їх участь у цивільному обороті без статусу юридичної особи видається обмеженою.

Чинне законодавство передбачає широке коло утворень, які можна назвати неформальними організаціями, тобто не визнаними державою у якості юридичних осіб, зокрема: трудові колективи, самодіяльні театри, ініціативні групи (колективи), віртуальні співтовариства та різного роду партнерства чи клуби. Так, колектив працівників певних професій як суб'єкт відносин входить до змісту Конвенції МОП № 149 «Про зайнятість та умови праці й життя сестринського персоналу» 1977 р., № 178 «Про інспекції умов праці й побуту моряків» 1996 р. та інші. Ч. 2 ст. 252 КЗпП визначено, що повноваження трудового колективу визначаються законодавством. Ч. 1

ст. 12 Закону України «Про театр та театральну справу» передбачені права та обов'язки театрів, зокрема: самостійно планувати свою творчу та господарську діяльність, установлювати ціни на квитки, визначати перспективи свого розвитку, добирати репертуар тощо. Окремі права колективу, який не оформлений у вигляді юридичної особи, простежуються на прикладі ч. 4 ст. 5 Закону України «Про звернення громадян», а саме: звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне) як форма захисту цивільних прав осіб.

З огляду на це, маємо встановити межі участі неформальних організацій у цивільних відносинах, використовуючи надбання римського права, яке не застосовувало єдиної категорії «юридична особа». Оскільки цей інститут у римському праві перебував на етапі становлення (зародження), такі організації не визнавалися повністю правосуб'єктними учасниками. Тому особливий інтерес викликають саме позиції римських юристів, їх намагання виокремити учасників цивільних (приватних) відносин.

Насамперед, необхідно встановити сферу відносин, в яких ці організації беруть участь. Так, правові відносини на сьогодні розглядаються як суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [4, с. 335]. Таким чином, сучасна позиція щодо змісту (сенсу) правовідносин відповідає поглядам, запропонованим ще Ф. К. фон Савіні, який

виділяв, по-перше, матерію, тобто відносини самі по собі та, по-друге, юридичне вираження цієї матерії – чистий факт (матеріальний аспект) та формальний аспект (віднесення його до юридичної форми) [9, с. 457].

Фактично правовідносини як матерія можуть виникати лише між людьми як реальними (дійсними) учасниками. Однак суб'єктів правовідносин поділяють на індивідуальні і колективні. Останні, в свою чергу, можуть утворювати особливий суб'єкт правових відносин – юридичну особу, яка в сучасному розумінні визначається як організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ч. 1 ст. 80 ЦК України). Таким чином, державою визнається штучне утворення, що забезпечує нормальне функціонування правових відносин у їх юридичному вираженні.

Поняття суб'єктів правовідносин і суб'єктів права не завжди збігаються, оскільки правовідносини – не єдина форма реалізації норм права. Так, учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи (ч. 1 ст. 2 ЦК України), а також суб'єкти публічного права (ч. 2 ст. 2 ЦК України), які практично мають інші форми участі в цивільних відносинах і, вочевидь, є суб'єктами цивільного права, а не «особами» як учасники. Так, Український народ як суб'єкт права власності (ст. 324 ЦК України) бере участь у цивільних відносинах через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Крім того, необхідно визначити сутність юридичної особи як організації, яка відповідно до закону є учасником цивільних відносин. Так, категорія «юридична особа», насамперед, належить приватному праву, оскільки реалізує особисті (приватні) інтереси засновників (учасників). Нині ж увага інституту юридичних осіб зосереджується, головним чином, на особливості здійснення ними підприємницької діяльності (підприємницькі юридичні особи), хоча при цьому не слід забувати й про інші сфери суспільного життя – реалізацію особистих немайнових чи майнових, громадських, політичних чи соціальних інтересів (непідприємницькі юридичні особи). Крім того, юридична особа є тією конструкцією, яка виходить за межі приватної ініціативи, що породжує, у свою чергу, існування юридичних осіб публічного права.

В. І. Борисова зазначає, що юридична особа як учасник цивільних відносин «живе» за певними законами, постійно удосконалюючись зі зміною соціально-економічних формацій [1, с. 31]. Дійсно, цей учасник суспільних відносин вже не завжди ототожнюється з його засновниками (учасниками), тим самим є окремим та самостійним. Існування інституту юридичної особи дозволяє зробити висновок, що у правових відносинах на їх сучасному етапі розвитку на перший план виходить юридичний, а не фактичний зміст (сенс).

Юридична особа як організація, створена та зареєстрована у встановленому порядку, має такі загальні ознаки, як: організаційна єдність; публічність виникнення і припинення; загальна (універсальна) правоздатність; самостійна відповідальність; участь у цивільному обороті від свого імені. Наведені ознаки завершують уявлення про сутність юридичної особи як учасника цивільних відносин. Виявлення цих ознак не залишає сумніву щодо можливості участі цієї організа-

ції у цивільному обороті. Проте римське право висуває на перше місце фактичні суспільні відносини, учасником яких є людина.

Римські джерела доводять, що людина як носій прав та обов'язків називається «особою», яка здатна мати права й обов'язки – бути суб'єктом права, ставлячи поняття *persona* на один щабель з поняттям *homo* [3, с. 61]. Проте римське право не надавало статусу *persona* будь-якій людині, оскільки правоздатність окремих категорій жителів Риму (пeregринів, латинів, лібертинів тощо) обмежувалася [7, с. 269].

З подальшим розвитком суспільних відносин ускладнюється процес реалізації окремих приватних інтересів єдиною людиною, а часом робить її взагалі неможливою. Тому, хоча у *ius Quiritium* і не використовувалася категорія юридична особа, однак без єдиної термінології вживалися такі категорії, як: *corpus habere*, *collegium*, *universitas*, які можна окреслити як приватні корпорації, які створювалися для: 1) релігійних цілей (*sodalitates*, *collegia*, *sodalicia*), або 2) професійних цілей ремісників (*fabulorum*, *pistorum*). Більше того, як свідчить Гай, Закони XII таблиць довели право релігійних спілок мати статuti, аби вони не суперечили закону [3, с. 62].

Таким чином, інститут юридичної особи поступово окреслювався на основі простих суспільних організацій, які в сучасних умовах відповідають поняттю «неформальні організації» – організації, які не визнані державою як юридичні особи (трудова колективи, самодіяльні театри, ініціативні групи тощо). Вони, на нашу думку, як і римські корпорації перебувають на етапі становлення як учасники правових відносин. Тобто, основні принципи правосуб'єктності, визначені ще римським правом, можуть бути використані при формуванні оптимальної моделі правового статусу неформальних організацій.

Залучаючи Закони XII таблиць, нагадаємо, що положення (статuti) згаданих організацій не мали містити порушення публічних законів (D.47.22.4). І. Б. Новицький стверджує, що такий порядок вільного створення колегій запозичений із законодавства Солона, тобто з грецького права [6, с. 59–60]. Нині це положення також має місце у законодавстві України. Зокрема, ст. 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» визначені обмеження щодо створення та діяльності об'єднань громадян, які мають публічно-правовий характер.

В. М. Хвостов наголошує, що раніше навіть від виникнення якоїсь наукової юридичної теорії римське право визнало, що суб'єктивні цивільні права можуть належати не лише фізичним особам, вони можуть існувати незалежно від фізичних осіб, як майно особливих суб'єктивних прав, які не є змістом фізичної особи та не мають видимого, вловимого для зовнішніх відчуттів існування [12, с. 112]. Тим самим автор виділяє ці особливі утворення – «центри належності» суб'єктивних цивільних прав, до яких, зокрема, відносить: 1) державу; 2) союзи публічного права; 3) приватні союзи; 4) установи з благодійною метою [12, с. 112–114].

Сутність юридичної особи відповідно до римської теорії зводилася до того, що в силу практичних міркувань право створює фікцію (припущення), що в окре-

мих випадках існує ніби як фізична особа, як би людина, якій належать ці права. Така конструкція була висловлена юристом Флорентином (*libro 8 institutio-num*) L. 22 D de fidejussoribus et mandator, що дозволяло визначити право- та дієздатність юридичних осіб [12, с. 115–116]. Норми-фікції у сучасному розумінні є нормами, які для цілей правового регулювання визнають існуючими ті факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки [4, с. 242]. Вже у XII ст. папа Інокентій IV уперше встановив положення, що юридична особа – це поняття, що не збігається з поняттям пов'язаних осіб та не має здатності волі і не може діяти сама, а тільки через своїх членів [5, с. 5–6].

Досліджуючи положення римського права щодо прав юридичних осіб, Ф. К. фон Савіні не виключав можливість набуття ними таких цивільних прав [8, с. 156–179]: 1) *майнові права*, які забезпечували, подібно інституту опіки над недієздатними, шляхом створення їх «статуту», тобто шляхом визначення прав та обов'язків учасників такої організації. Зокрема, йдеться про: а) власність; б) сервітути (за виключенням *usus*); в) володіння; 2) *зобов'язальні права*, що забезпечується можливістю укладення договорів їх статутними представниками. При цьому свобода договору обмежувалася метою створення юридичної особи (що відображає зародження спеціальної правоздатності юридичних осіб); 3) *право на звернення до суду* шляхом представництва з правами прокуратора (лат. *procurator* – керуючий, розпорядник, той, хто турбується про щось); 4) *спадкові правовідносини* у частині права бути спадкоємцем; 5) *відносини, що виникають із деліктів*, зокрема, можливість їх припинення, процесуальні штрафи (хоча слід підкреслити, що відповідальність носила переважно політичний характер).

Нині цивілісти приділяють увагу особливостям цивільно-правового статусу так званих «колективних утворень» [11, с. 56], які, не є суб'єктами права, проте *об'єднують в єдине ціле* (курсив – В. К.) різних суб'єктів права. При цьому, як зауважує М. К. Сулейменов, останнім часом з'являється усе більше нових утворень, яким не приділяється належна увага [11, с. 57]. Так, найбільш типовими є відносини з їх участю, які виникають з: 1) права спільної власності; 2) спільного права інтелектуальної власності; 3) спільного спадкового права; 4) спільного здійснення підприємницької діяльності. Крім того, продовжує автор, для надання колективним утворенням статусу учасника правовідносин необхідно переглянути ряд фундаментальних положень цивільного права, зважаючи на можливі непередбачувані та небажані наслідки [11, с. 59].

Спираючись на теоретичні підходи до правовідносин, О. Ф. Скакун визначає умови, які повинні пройти суб'єкти права щодо наділення їх юридичними властивостями учасників: 1) здобути властивості суб'єктів права як потенційних суб'єктів (учасників) конкретних правовідносин – вступити у загальні відносини правосуб'єктності з усіма іншими суб'єктами; 2) знайти додаткові властивості юридичного характеру в конкретній юридично значущій ситуації – вступити в конкретні відносини правосуб'єктності [10, с. 536–537].

Необхідно зауважити, що на сьогодні законодавством не передбачено можливості участі неформальних організацій у спадкових чи деліктних відносинах. Так, під спадкуванням розуміється перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України). Таким чином, за відсутності цивільно-правового статусу немає можливості отримати у спадщину цивільні права та обов'язки неформальною організацією. Неможливо також вести мову і про несення ними цивільної відповідальності, оскільки неформальна організація за відсутності цивільної дієздатності не має такої властивості як цивільна деліктоздатність.

Проте названі організації можуть набувати окремих цивільних прав та обов'язків. Так, ключовими цивільно-правовими правами, які необхідні учаснику відносин, є, беззаперечно, майнові, оскільки саме вони забезпечують можливість економічної і соціальної самостійності особи. Так, здійснення всіх правомочностей з володіння, користування і розпорядження можливе лише власником – суб'єктом права власності. Законодавством також передбачені випадки реалізації окремих правомочностей власника неформальними організаціями. На практиці така проблема виникла при визначенні права профспілкової власності [2].

ЗК України визначено можливість набуття права постійного користування земельною ділянкою, тобто володіння та користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку громадськими організаціями інвалідів України, їх підприємствами (об'єднаннями), установами, організаціями (п. 6, ч. 2 ст. 92). Примітним є той факт, що право постійного користування було фактично збережено й для інших організацій, навіть без статусу юридичної особи, рішенням Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р., № 5-рп/2005.

Зауважимо, що на практиці право постійного користування і право власності є дуже подібними явищами, особливо якщо зважати на їх безстроковий характер, а також порядок оформлення документів. Вочевидь, використовуючи принципи римського права, якщо і потрібно зберігати право постійного користування, то слід зважати на: 1) цільове використання майна; 2) обмежений суб'єктний склад такого користування; 3) публічний контроль щодо користування. Саме ці особливості забезпечать можливість реалізації діяльності неформальних організацій без набуття ними статусу юридичної особи.

У зобов'язальних відносинах стороною у зобов'язанні може бути виключно особа, що опосередковано визначено ст. 510 ЦК України. Тому, неформальне товариство самостійно не може брати участь у зобов'язальних відносинах. Вважаємо, що така організація може виступати учасником зобов'язальних відносин за аналогією до простого товариства (ст. 1133–1143 ЦК України). Так, під час ведення спільних справ кожний учасник має право діяти від імені всіх учасників, якщо договором простого товариства не встановлено, що ведення справ здійснюється окремими учасниками або спільно всіма учасниками договору простого товариства.

ва, а для вчинення кожного правочину потрібна згода всіх учасників.

Однією із наведених ознак юридичної особи є наділення її цивільною процесуальною правосуб'єктністю. Зокрема, усі фізичні й юридичні особи виявляють здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (ст. 28 ЦПК України). Проте можливість особисто реалізовувати ці права та обов'язки мають лише юридичні особи та фізичні особи, які досягли повноліття (ч. 1 ст. 29 ЦПК України). Таким чином, неформальна організація самостійно не може бути учасником цивільного провадження, і її участь, фактично, може бути реалізована внаслідок використання інших процесуальних механізмів, наприклад у межах інституту групового позову (ст. 32 ЦПК України).

Отже, відсутність статусу юридичної особи не означає заперечення можливості організацій брати участь в окремих цивільних відносинах, що має допоміжний характер. Реформування інститутів «третього сектору» зумовлює вироблення сучасних механізмів участі неформальних організацій у правових відносинах. Враховуючи мету таких організацій, Закон України «Про громадські об'єднання» передбачає окремо: 1) права громадських об'єднань, які є неформальними організаціями, що мають публічно-правовий зміст; 2) право на участь у цивільних відносинах виключно громадських об'єднань зі статусом юридичної особи (ст. 21).

Тобто, неформальні організації можуть набути властивості суб'єктів права як потенційних учасників конкретних відносин, однак для набуття додаткових властивостей юридичного характеру в конкретно значущій ситуації (зокрема, в цивільних відносинах) статусу неформальної організації недостатньо. Якщо в римському праві йшлося про відносини, подібні до опіки над фізичною особою, то нині можна стверджувати про використання інституту представництва такої організації для забезпечення її діяльності.

Так, Законом України «Про громадські об'єднання» вже передбачено визначення установчими документами порядок визначення особи, уповноваженої представляти громадське об'єднання, та її заміни (для громадських об'єднань, що не мають статусу юридичної особи) (п. 4 ч. 1 ст. 11). Однак повністю механізм такого представництва законодавством не передбачений, що, на нашу думку, є правовим недоліком.

Враховуючи положення римського права про корпорації (юридичні особи) як похідну модель від фізичної особи – учасника цивільних відносин, можна навести такі висновки для удосконалення моделі цивільно-правового статусу неформальних організацій:

1. Неформальна організація, яка не набуває статусу юридичної особи, повинна мати установчі документи, які відображатимуть її внутрішній устрій та розподіл прав та обов'язків між членами цієї організації, зокрема щодо її представництва для участі в цивільних відносинах.

2. Неформальна організація може набувати лише окремі правомочності власника, зокрема право володіння та користування із обов'язковим визначенням правового режиму цільового використання такого майна.

3. Участь у зобов'язальних відносинах неформального товариства можлива лише через її членів за аналогією з моделлю діяльності простого товариства.

4. Неформальні організації мають бути наділені окремими цивільними процесуальними правами та обов'язками, що дозволить вирішити питання процесуальної співучасті.

5. Для належного оформлення цивільно-правового статусу неформальної організації необхідно виробити модель цивільної деліктозності такої організації, оскільки саме цивільна відповідальність є однією із гарантій можливості брати участь у цивільному обороті.

Зважаючи на викладене, зазначимо, що досвід римського права стосовно юридичних осіб є досить позитивним для формування моделі цивільно-правового статусу неформальних організацій в Україні і перші спроби новелізації цього інституту зроблені Законом України «Про громадські об'єднання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Борисова В.* Інститут юридичної особи у праві України [Текст] / В. І. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 25–31.

2. *Дзера О. В.* Особливості здійснення і захисту права профспілкової власності [Текст] / О. В. Дзера // Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин: Монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – С. 160–169.

3. *Дроніков В. К.* Римське приватне право [Текст] / В. К. Дроніков. – Київ, 1961. – 198 с.

4. *Загальна теорія держави і права* [Текст]: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

5. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: Монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2004. – 328 с.

6. *Новицкий И. Б.* Основы римского гражданского права [Текст] / И. Б. Новицкий. – М.: Зерцало, 2007. – 408 с.

7. *Підпригора О. А., Харитонов Є. О.* Римське право [Текст]: Підручник / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.

8. *Савиньи Ф. К. фон* Система современного римского права [Текст]: В. 8 т. Т. II / Пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут; Одеса: Центр исследования права им. Савиньи, 2012. – 573 с.

9. *Савиньи Ф. К. фон* Система современного римского права [Текст]: Т. I / Пер. с нем. Г. Жигулина; Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут; 2011. – 510 с.

10. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) [Текст]: Підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.

11. *Сулейменов М. К.* Избранные труды по гражданскому праву [Текст] / М. К. Сулейменов / Науч. ред. В. С. Ем. – М.: Статут, 2006. – 587 с.

12. *Хвостов В. М.* Система римского права [Текст]. Учебник / В. М. Хвостов. – М.: Издательство «Спарк», 1996. – 522 с.

The article addresses the problem of determining civil status of informal organizations.

В статті розглядаються проблеми визначення громадянсько-правового статусу неформальних організацій.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Льченко Г. О.,

*старший викладач кафедри цивільних та кримінально-правових дисциплін УДУФМТ,
здобувач НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України*

У статті аналізуються передумови виникнення страхування, страхових правовідносин та відповідні джерела правового регулювання цих відносин. Досліджуються виникнення та розвиток страхових правовідносин на території сучасної України.

Ключові слова: страхування, страхові правовідносини, страхова діяльність, передумови виникнення, правове регулювання.

Прагнення людей до збереження свого майна та мінімізації збитків від його пошкодження чи втрати стало підставою для формування суспільного та приватного інтересу спочатку до виникнення, а в подальшому і до розвитку страхової діяльності.

Страхування як вид діяльності є достатньо ефективним фінансовим та правовим засобом захисту інтересів і прав та має достатньо тривалий історичний шлях свого розвитку. Як справедливо зазначається в працях вчених, які досліджували історично-правові витоки виникнення страхування як окремого виду діяльності, знання історії становлення страхової справи у цілому та виникнення страхових відносин зокрема допомагають зорієнтуватися у сучасних процесах, що відбуваються на страховому ринку, будувати страхові правовідносини з урахуванням досвіду, нагромадженого за багаторічну історію зарубіжного й вітчизняного страхування, та прогнозувати тенденції його розвитку [1, с. 9]. Тому дослідження та врахування історичного досвіду виникнення страхування надасть можливість ефективно удосконалювати сучасний механізм правового регулювання страхових відносин.

Дослідженням історико-правових аспектів виникнення страхування та страхових відносин займалися, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Д. Базилевич [2], К. Г. Воблий [3], О. Д. Вовчак [4], О. В. Кашкарьова [5], Л. Л. Кінашук [6], В. П. Крюков [7], А. Манес [8], В. В. Мачуський [9], В. К. Райхер [10], С. К. Реверчук [4], В. І. Серебровський [11], Г. Ф. Шершеневич [12] та інші.

Огляд окремих історико-правових аспектів страхування та страхових правовідносин наявний у роботах економічного спрямування вітчизняних та зарубіжних вчених: О. О. Гаманкова [13], С. С. Осадець [14], Л. І. Рейтман [15], В. М. Фурман [16], К. Є. Турбіна [17]. У фаховій літературі відбивається багатоманітність підходів до періодизації та класифікації видів страхування, що, на нашу думку, перешкоджає формуванню загальноновизнаного розуміння основних засад та принципів досліджуваних понять.

Метою цієї статті є узагальнення та систематизація основних поглядів і концепцій історичних передумов

виникнення страхування, страхових правовідносин та відповідних джерел правового регулювання.

Перші ознаки страхування як окремого виду діяльності виявилися досить давно. Це можна стверджувати, посилаючись на дослідження історії стародавнього Шумеру (III тисячоліття до н.е.) та Вавилону (XVIII ст. до н.е.). Так, у шумерів у третьому тисячолітті до нашої ери торговцям видавали грошову позику для створення «спільної каси», щоб захистити їхні інтереси на випадок втрати вантажу під час перевезення. Пізніше територія, де проживав цей народ (теперішній Ірак), відійшла рабовласницького Вавилону. Закони вавилонського царя Хаммурапі (1792—1750 рр. до н. е.) вимагали укладення угоди між учасниками торговельного каравану про спільне покриття збитків у разі несподіваної пригоди, наприклад, нападу на когось із них розбійників [14].

Договори подібного змісту, тобто договори, що передбачали попереднє акумулювання коштів для покриття можливих збитків, укладалися також у стародавні часи, за свідченням Талмуду, у Палестині та в Сирії на випадок падежу худоби, розтерзання хижаками, крадіжки або зникнення віслюка у кого-небудь з учасників каравану [10, с. 40]. Звісно, можна стверджувати, що в даних відносинах ще було мало спільного із сучасним розумінням ознак страхування, однак, безперечно є й те, що в них простежується прагнення суб'єктів захистити свої майнові інтереси.

Так, у Стародавньому Єгипті існували на основі своєрідного взаємного страхування товариства релігійного характеру, що мали на меті надання допомоги родинам своїх померлих членів. Подібного роду релігійні товариства під назвою *collegia tenuiugum* існували і в Стародавньому Римі. Ці колегії збирали зі своїх членів внески та виплачували родичам певну суму грошей на поховання померлого учасника товариства — голови сім'ї [11, с. 4].

Таким чином, розвиток страхування у стародавні часи відбувався за принципом взаємодопомоги. На цьому етапі у суб'єктів, які надавали допомогу постраждалим особам, ще не було мети отримання прибутку від надання цієї послуги. Також не існувало і спеціально сформованого страхового фонду, з якого би здій-